

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2
0
2
4

No 5

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Elektron nashr. 312 sahifa.

E'lon qilishga 2024-yil 30-mayda ruxsat etildi.

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Axmedov Sayfullo Normatovich i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMIB birinchi prorektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d. TDIU professori
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Musyeva Shoira Azimovna, SamDu IS instituti professori
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., TAQU katta o'qituvchisi
Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti
Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

MUNDARIJA

Uy-joy qurilishi madaniyati, uning o'ziga xos xususiyatlari va tamoyillari.....	10
Davletov Islambek Xalikovich, Zikrullayev Valixon G'aybullayev o'g'li	
Hududlar investitsiya muhitini oshirish muammolari.....	16
Akbarov Bekmurod Miryakubovich	
Qoraqalpog'iston Respublikasi ellikqal'a tumanida turizm klasterini joriy qilish mexanizmi.....	22
Norchayev Asatullo Norbo'tayevich	
Small Business and Private Entrepreneurship is the Priority Direction of Our Country's Economy.....	28
Tulagan Tukhtaraliev, G'aniev Muhammadjon Xalilovich	
Resurs soliqlarini soliqqa tortish mexanizmlarini takomillashtirish.....	31
Tursunova Zulayxo Abdujobir qizi	
O'zbekistonda muqobil energiya manbalaridan foydalanish elektrotexnika sanoati rivojlanishining istiqboli sifatida.....	34
Uraimjonov Azizbek Raxmonjon o'g'li	
Oliy ta'limning raqobatbardoshligini ta'minlashda ta'lim sifatining mohiyati va asosiy tamoyillari (O'zbekiston misolida).....	40
Egamov Sevinchbek Maxsud o'g'li	
Financial Mechanisms of Supporting Textile Products Export.....	46
Gaybullayeva Gulbaxor Maxmudovna, Yakubova Ugiloy Mamasoliyeva	
O'zbekiston Respublikasida hududlarni mutanosib barqaror rivojlantirish masalalari va yechimlari.....	49
Hojiyev Tal'at Toshpo'latovich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida ayollar biznesini shakllantirish yo'llari.....	54
Ibodullayeva Malohat Sirojiddin qizi	
Davlatning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashda qishloq xo'jaligini rivojlantirishning xorijiy tajribasi.....	57
Bekmirzayev Mirzoxid Adashaliyevich	
Turizm sohasi rivojlanishining istiqbollari.....	61
Ergashev Rahmatulla Xidirovich, Jabborova Zuhra Abdig'ani qizi	
Jahonda kabel bozorini rivojlantirish xususiyatlari va tendensiyalari.....	68
Uralov Olimjon Mahammadjonovich	
Namangan viloyatida yoshlarning iqtisodiy faolligi ko'rsatkichlari dinamikasini tahlil qilish.....	72
Mirzatov Baxtiyor Toxirovich	
Turizm sohasiga malakali kadrlar tayyorlashdagi muammolar va ularning yechimlari borasida tavsiyalar.....	77
A. I. Raxmatov	
Трансформация внешнеторговых связей Республики Узбекистана.....	83
Ахмедова (Жабборова) Нилуфар Икболжон кизи	
Korxonalarda investitsiyalarni moliyalashtirish manbalari va usullarining tahlili.....	88
Kuziyeva Nargiza Ramazanovna, Xusanov Faxriddin Jamoliddin o'g'li	
Turizmning mohiyati xususida nazariy yondoshuvlar va ularning tahlili.....	94
R. I. Pardayev	
Katta hajmga ega bo'lgan maxsus qurtxonalarda boqilayotgan ipak qurtlariga harorat va namlikni ta'siri.....	101
Raxmanova Xurinislo Egamovna	
Mahalliy byudjet daromadlarini shakllantirishda mahalliy soliqlar va soliqdan tashqari tushumlarning ahamiyati.....	104
Rajjaboyeva Dildora Zakirovna	
Banklarda stress-test asosida ESG-risklarni baholash.....	110
Nilufar Sharipova	
Yashil iqtisodiyotni rivojlantirishda banklarda ekologik va ijtimoiy risklarni baholash va boshqarish tizimini joriy etishning ahamiyati.....	114
Karimov Shamsiddin Akram o'g'li	

Qimmatli qog'ozlarni qiymatini baholash usullari va modellari.....	122
Botirxo'ja Aziza Faxmuddin qizi	
Sanoat ishlab chiqarishda diversifikatsiyaning nazariy asoslari.....	127
Davronbek Sharibjonovich Raximov	
Mamlakatimizda innovatsiyalarni moliyalashtirishning amaldagi holati tahlili.....	133
Aminov Farrux Farxadovich	
Raqamli iqtisodiyotda moliyaviy hisobot tahlilini takomillashtirishning o'ziga xos xususiyatlari.....	138
G. J. Jumaye va	
Qurilish sohasida logistika tizimlariga zamonaviy texnologiyalar bilan ta'minlanganlarning amaliy jihatlari....	141
Mirsodiqov Abdulla Tursunaliyevich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida inson kapitalini boshqarishdagi muammolar	146
Nematova Shaxlo Egamberdiyevna	
Aholi daromdlari va omonatlarini shakllantirishning nazariy asoslari.....	149
Xakimov Zohid Norbo'tayevich	
Tasvirlarga raqamli ishlov berish jarayonini intellektuallashtirish algoritmini yaratish.....	158
Zoirov O'lmas Erkin o'g'li	
Mintaqa iqtisodiyotida investitsiya faoliyatini moliyalashtirish samaradorligini baholash	164
Chilmatova Dilnoza Abdurahimovna	
Возможности внедрения и развития исламских банковских продуктов в рынок Узбекистана.....	168
Иноятова Камола Фуркатовна	
Davlat xizmatchisi faoliyatida ijtimoiy javobgarlikning o'rni	172
X. X. Ikramov	
Korporativ boshqaruv tizimida buxgalteriya hisobini tashkil qilishning o'ziga xos xususiyatlari	176
Abdug'aniyev Muhammadamin Abdug'affor o'g'li	
Hududiy kambag'allik chegaralarini aniqlashning ahamiyati (Qashqadaryo viloyati misolida).....	182
Hamdamov Shahzod Ilhom o'g'li, Alisher Yunusaliyevich Safarov	
Kichik biznesga mahalliy investitsiyalarni jalb qilish va ulardan samarali foydalanishda franshizaning roli	189
Rabimqulov Sherzod Murtozayevich	
Tijorat banklarida marketing strategiyalaridan foydalanishning ilmiy-nazariy asoslari.....	193
Maxamadjanov Akbar Maxamadaliyevich	
Davlat sherikchilik asosida maktab va maktabgacha ta'lim moliyashtirishligini o'ziga xos xususiyatligi.....	198
Boltaboev Murodbek Aybekovich	
Moliyaviy savodxonlikni rivojlantirish davr talabi	203
X. I. Boyev	
Banklarda chakana kreditlash turlari va ularni raqamli transformatsiya qilishning zarurligi.....	207
Axmedova Dilrabo Kurbondurdi qizi	
Rasmiy ish bilan bandlik – aholining munosib turmush darajasini ta'minlash demak.....	216
Farhod Bagibekovich Xalimbetov	
Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i uchun qo'llaniladigan soliq imtiyozlarining amaldagi holati va tahlili.....	220
Valiyeva Sayyora Xushbaqovna	
Автомобильная промышленности развитых стран: становление, развитие, пути совершенствования.....	227
Назарова Раъно Рустамовна, Абдухамидова Мафтуна Турсуналт кизи	
Влияние цифровизации на внешнеэкономическую деятельность	232
Шерматовна Ирода Ойбековна, Тиллаев Хуршиджон Сулаймон ўғли	
ИИ в банковском бизнесе: ключ к конкурентной привлекательности	238
Фаттахова Муниса Абдухамитовна	
Меры по привлечению прямых иностранных инвестиций в национальные экономики.....	243
Ахмедова (Жабборовна) Нилуфар Икболжон кизи	

Особенности банковского кредитования и факторы препятствующие финансово-кредитной поддержке субъектов сферы туристических услуг	248
Розоков Мухаммадазиз Мансурович	
Factoring Operations in Banks.....	253
Boykabilova Iroda, Davronova Dilnoza Damirovna	
Moliyaviy sektordagi aksiyadorlik jamiyatlarining korporativ strategiyasini shakllantirishda risklarni bartaraf etish.....	257
Jaxongirov Rustam Jaxongirovich, Xo'jamurodov Asqarjon Jalolovich	
O'zbekistonning jozibador investitsiya muhitini yaratishda huquqiy asoslarni yanada takomillashtirishning ilmiy va amaliy zaruriyati	264
Oybek Elmuratov	
Qurilish materiallarini ishlab chiqarish korxonalarning boshqarish tizimini takomillashtirish.....	268
Uzakova Umida Ruzievna	
Tashkent Economy – Locomotive of the Country's Economy	274
Akramova Aziza Abduvohidovna, Maqsudov Bunyod Abdusamadovich	
O'zbekiston Respublikasida ishbilarmonlik turizmining tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish yo'llari.....	278
Musayeva Shoira Azimovna, Usmonova Dilfuza Ilhomovna	
Mintaqalar iqtisodiyotining barqaror o'sishini ta'minlashda investitsiyalardan samarali foydalanish mezonlari va ularni hisoblash usullari	284
Norqobilov Nusrat Norsaitovich	
Marketing strategiyasi: raqobatchilik sharoitida tadbirkorlik faoliyatini yuritishning rivojlantirilishi	288
Kutbitdinova Moxigul Inoyatovna, Matrizayeva Dilaram Yusubayevna	
Mahalliy budjetlar mablag'laridan samarali foydalanishni ta'minlashning eng asosiy istiqbolli yo'nalishi	295
S. Y. Ismoilova	
Atrof-muhitga zararsiz, tabiiy tarkibli korroziya ingibitorlari turlarini tahlil qilish	300
Qurbonova Firuza Solexovna	
Oliy ta'lim muassasalarida xarajatlar smetalari ijrosi hisobini yuritish tartibi	306
AbdulAziz Norqo'chqorov Ziyadullayevich	

QURILISH MATERIALLARINI ISHLAB CHIQUARISH KORXONALARNING BOSHQARISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH

UDK: 658.01:658(575.1)
ORCID ID: 0009-0002-6173-5572

Uzakova Umida Ruzievna

Toshkent davlat transport universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya: Ilmiy maqolada qurilish materiallari ishlab chiqaruvchi korxonalarda boshqaruv hamda ishlab chiqarish samaradorligini oshirish natijalariga ko'ra: bozor tamoyillariga asoslangan boshqaruv va ishlab chiqarishni tashkil etish mexanizmini shakllantirish, boshqaruvning mavjud tizimini takomillashtirish, boshqaruv usullarini o'zgartirish, boshqaruv tuzilmasida boshqaruv qarorlarini qabul qilish texnologiyasini yangilash talablari bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: qurilish materiallari, qurilish materiallari bozori, ishlab chiqarish, qurilish mahsuloti, boshqaruv tamoyillari, boshqaruv mexanizmi, boshqaruv usullari, bozor tamoyillari.

Abstract: In the scientific article, according to the results of improving management and production efficiency in enterprises producing building materials: the formation of a mechanism for organizing management and production based on market principles, improvement of the existing management system, change of management methods, proposals and recommendations on the requirements for updating the technology of management decision-making in the management structure.

Key words: building materials, building materials market, production, construction product, management principles, management mechanism, management methods, market principles.

Аннотация: В научной статье разработаны предложения и рекомендации по вопросам формирования механизма управления и организации производства на предприятиях по производству строительных материалов по результатам повышения эффективности управления и производства: рыночных принципов, совершенствования существующей системы управления, изменения методов управления, требований обновления технологии принятия управленческих решений в структуре управления.

Ключевые слова: строительные материалы, рынок строительных материалов, производство, строительная продукция, принципы управления, механизм управления, методы управления, принципы рынка.

KIRISH

Bugungi kunlarda qurilish materiallari ishlab chiqarish sohasidagi korxonalarning ishlab chiqarish jarayonlari va ularni boshqarish tizimini olib qaraydigan bo'lsak, bunda ularning joriy davrdagi asosiy qiyinchiliklari samarasi past bo'lgan menejment tizimi bilan bog'liqligini ko'rish mumkin bo'ladi. Shundan kelib chiqib aytish mumkinki, mazkur korxonalardagi iqtisodiy boshqaruv darajasi innovatsion va yashil iqtisodiyot tamoyillari tobora kuchayib borayotgan, resurs va energiya tejamkorligi barcha sohalarda asosiy trnedga aylanib borayotgan bozor munosabatlarining hozirgi davr talablariga to'la javob bera olmaydi.

O'zbekistonda amalga oshirilayotgan strategik iqtisodiy islohotlarning yo'nalishlaridan biri iqtisodiyotda tarkibiy o'zgarishlarni yanada sifat ko'rsatkichlarini ta'minlash qurilish materiallari sanoat korxonalarini tubdan isloh qilish, texnik yangilash va diversifikatsiya qilish, qurilish materiallarini ishlab chiqarishga innovatsion texnologiyalarni joriy etish hisoblanadi. Zero, mamlakat iqtisodiyotining barqaror o'sishi sanoat tarmoqlarini jadal rivojlanishi va sanoat korxonalarining iqtisodiy barqarorligiga bevosita bog'liq. Ayniqsa, O'zbekistonni jahon iqtisodiyotiga jadal integrasiyalashib borishi, davom etayotgan jahon iqtisodiyotidagi inqiroz va jahon bozorida beqaror konyunktura sharoitida korxonalar iqtisodiy barqarorligini ta'minlash va oshirish mexanizmlarini ishlab chiqish ahamiyati va dolzarbligi yanada oshib bormoqda.

Qurilish materiallari ishlab chiqaruvchi korxonalarda iqtisodiy boshqaruv hamda ishlab chiqarish samaradorligini oshirish bozor talablariga ko'ra boshqaruv va ishlab chiqarishni tashkil etishning samarali

shakllaridan foydalanishni kun tartibiga qo'yimoqda. Buni ta'minlash yo'llaridan biri bo'lib boshqaruvning mavjud tizimi, tamoyillari va metodlarini o'zgartirish sanaladi. Boshqaruv tuzilmasida boshqaruv qarorlarini qabul qilish texnologiyasiga alohida talablar qo'yiladi. Bu borada qurilish materiallari ishlab chiqarish korxonasining o'z ehtiyojlariga moslashtirilgan, uning ishlab chiqarish va mahsulot sotish faoliyatining o'ziga xosliklarini hisobga oladigan korxonani iqtisodiy boshqarishning amaliy metodlari va modellarini ishlab chiqish lozim bo'ladi.

Qurilish materiallari ishlab chiqarish korxonalari faoliyatini agar ularning yo'nalishlari bo'yicha rivojlanish tendensiyasini olib qaraydigan bo'lsak, u holda mazkur korxonalar turlicha xususiyatlarga ega ekanligini ko'rish mumkin. Masalan, ayrim qurilish materiallari tabiiy resurslarni ma'lum bir darajada qayta ishlash orqali bozorga olib chiqiladi va ular o'ziga xos xususiyatlarga ega ekanligi sababli qurilish materiallari ishlab chiqarishning quyi tarmog'i bo'lib sanaladi. Bularga misol uchun, tabiiy tosh, qum, shag'al kabi tabiiy resurslardan tayyorlanadigan qurilish materiallarini kiritish mumkin. Bu erda shuni alohida ta'kidlab o'tish zarurki, toshni qayta ishlash bilan qurilish materiallarini ishlab chiqaruvchi korxonalar mahsulotining tannarxida xom-ashyo uchun sarf-xarajatlar ayrim hollarda o'rtacha 70 % va undan yuqori ulushni tashkil etadi – bu esa o'z navbatida xom-ashyo tipiga, tayyor mahsulot chiqishida katta ahamiyatga ega bo'ladigan uning fizikaviy xossalriga va eng muhimi – tabiiy toshning narxiga bog'liq bo'ladi. ^[1] Bundan tashqari, mamlakatimizdagi qurilish materiallari ishlab chiqarish korxonalarida bunday tabiiy toshni qayta ishlash bilan tayyor mahsulotni chiqarishda uni qayta ishlash jarayonida qo'llaniladigan qurilmalar, texnologik jarayon ham qayta ishlash tannarxiga ta'sir ko'rsatishini hisobga olish lozim bo'ladi.

O'zbekistonda raqobatbardosh mahsulotlarni ishlab chiqarish va eksport qilish bo'yicha barqaror o'sish sur'atlarini ta'minlash, shuningdek, korxonalarni modernizatsiya qilish, texnik va texnologik yangilashga qaratilgan qurilish materiallari sanoatidagi tarkibiy o'zgartirishlarni yanada chuqurlashtirish yuzasidan tizimli ishlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan qabul qilingan farmon va qarorlarda mamlakatda qurilish materiallari ishlab chiqarish hajmini 2 baravarga ko'paytirish va yangi turdagi energiya tejimkor materiallarni ishlab chiqarishni kengaytirish, hududlarda 1 million xonadonli uy-joylar qurish, 5 mlrd AQSh dollarlik loyihalarni amalga oshirish orqali qurilish materiallari sohasini yanada rivojlantirish dasturini ishlab chiqish vazifalari belgilangan. ^[2] Yuqori qo'shilgan qiymatli qurilish materiallarini ishlab chiqarish, korxonalarni modernizatsiya qilish, texnik va texnologik qayta jihozlash, shuningdek, ixtisoslashgan yetakchi xorijiy kompaniyalar bilan qo'shma ishlab chiqarishlarni tashkil etish, talab etilayotgan sifatli mahsulot ishlab chiqarish turlarini kengaytirish, ichki bozorni import o'rnini bosuvchi va raqobatbardosh qurilish materiallari hamda mahalliy ishlab chiqarilgan mahsulotlar bilan to'ldirish, shuningdek, tarmoqning eksport salohiyatini oshirish kabi vazifalarning samarali ijrosini ta'minlash dolzarb masala hisoblanadi.

Qurilish materiallari ishlab chiqaruvchi korxonalarda qo'llanilayotgan boshqaruv mexanizmda shu narsa ham yaqqol ko'zga tashlanadiki, bu korxonalardagi boshqaruv apparati zamonaviy boshqaruv metodlari va modellarini joriy etmaganlar – bu o'z navbatida mahsulot ishlab chiqarish, xom-ashyo ta'minoti hajmlarini rejalashtirishda, ishlab chiqarish-logistika tuzilmasida mahsulotlar zahiralari asoslashda muqobil qarorlarni qabul qilish hamda eng yaxshi variantdagi qarorning tanlab olinishi jarayonlarini sekinlashtiradi. Yana qo'shimcha qilib aytish ham mumkinki, korxonalar rahbarlari boshqaruv qarorlarini ko'pchilik vaziyatlarda etarlicha iqtisodiy asoslash o'rniga ularni intuitiv ravishda qabul qilishga odatlanib qolganlar.

Mamlakatimizda so'nggi uch yilda koronavirus pandemiyasi oqibatida qurilish va hususan, qurilish materiallari ishlab chiqarish sanoatida yuzaga kelgan murakkab iqtisodiy vaziyatlarni va qurilish materiallari ishlab chiqarish korxonalari faoliyatidagi sub'ektiv omillarni hisobga olib korxonalarni iqtisodiy boshqarishning hozirgi bosqichlarida ishlab chiqarish samaradorligini oshirish to'g'ridan-to'g'ri faoliyatni tashkil etish va boshqarishning samarali shakllaridan foydalanishga bog'liq bo'lib qolmoqda. Bunda mazkur yo'nalishdagi maqsadlarga erishish yo'llaridan biri bo'lib qurilish materiallari ishlab chiqarish korxonalaridagi mavjud boshqaruv tizimi, tamoyillari va metodlarini o'zgartirish sanaladi.

MAVZUGA OUD ADABIYOTLAR TAHLILI

Qurilish materiallari ishlab chiqaruvchi ko'plab korxonalarda shakllantirilgan boshqaruv tizimi o'zida chiziqli-funksional boshqaruv tuzilmalarini namoyon qilib, ular aksariyat hollarda qisqa muddatli natijalarga erishishni ko'zda tutadi hamda bunday boshqaruv funksiyalari va vazifalari ishlab chiqarish belgilari, xususiyatlariga qarab taqsimlangan, buning ustiga ular boshqaruv elementlari va bo'g'inlariga mos holda qat'iy mustahkamlab qo'yilgan. Mana shu xususiyatlari bilan qurilish materiallari ishlab chiqarish korxonalarining boshqaruv tizimi hozirgi davr talab va ehtiyojlarga to'la moslasha olmay qolgandir. Shuning uchun mazkur korxonalardagi boshqaruvning doimiy an'anaviy funksiyalarni bajarish borasidagi statik (qotib qolgan) boshqaruv tuzilmasini konkret bozor sharoit (vaziyat)lariga va korxonaning o'zining ehtiyojlariga qaratilgan, uning ishlab chiqarish va sotish faoliyati xususiyatlarini hisobga oluvchi moslashuvchan, dinamik rivojlanib boruvchi boshqaruv tuzilmasiga aylantirish zarur bo'lmoqda.

“Qurilish materiallari bozori” tushunchasi Rossiyalik olim V.A.Jukov fikriga ko‘ra “...qurilish materiallari bozorini qurilish materiallari sanoati korxonalari (qurilish xom ashyosi, mahsulotlari va tuzilmalari) yakuniy mahsulotlarining aylanish sohasi bo‘lib, ular doirasida tashkiliy-iqtisodiy munosabatlarning uch turi shakllanadi: ishlab chiqarish subyektlari o‘rtasidagi raqobat munosabatlari; vositachilar va mijozlar o‘rtasidagi munosabatlar” dan shakllanadi. [3] Bundan tashqari I.S.Rafael tomonidan quyidagicha ta’rif berilgan: “Qurilish materiallari bozori - bu tovarlarni ishlab chiqarish va sotish uchun maxsus sharoitlar, ishtirokchilarning o‘ziga xos manfaatlar, individual infratuzilma bilan tavsiflangan munosabatlar tizimi bo‘lib, uning doirasida ishlab chiqaruvchilar, iste’molchilar, vositachilar, atrofdagi bozor muhiti vakillarining manfaatlar qurilish materiallari va mahsulotlarini sotib olish va sotish bo‘yicha, barcha manfaatdor tomonlarning ehtiyojlarini qondirishni ta’minlaydigan shakllangan moddiy, moliyaviy va axborot oqimlari muvofiqlashtiriladi”. [4]

“Qurilish bozorida qurilish materiallari sanoati korxonasining raqobatbardoshligi asosan kapital qurilishni logistik tizimining mavjudligi va samaradorligi, barcha investisiya va qurilish sikllari, ya’ni buyurtmani iste’molchiga yetkazib berishdan boshlab qurilish-montaj ishlarining sifati va samaradorligi kabi miqdor va sifat ko‘rsatkichlari bilan belgilanadi”. [5]

Iqtisodiy adabiyotlarda kapital qurilish logistikasining turli jihatlar va qurilishda logistik tizimlarni boshqarish katta ahamiyatga ega. Ushbu yo‘nalishda V.V.Ananyev, V.N.Bartenyev, A.G.Belousov, V.V.Volkov, Ye.G.Grebnev, I.L.Gutorova, A.P.Dolgov, V.V.Shyerbakov kabi olimlar tadqiqot ishlarini olib borgan. [6]

“Subpudratchilik ko‘rinishidagi hamkorlikdan foydalanish qurilishni tashkil qilishda muhim bo‘lib, qurilish loyihasi qiymatining 90 foizigacha bo‘lgan qismi subpudratchilar tomonidan ta’minlangan ishchi kuchi va materiallarga, shuningdek, buyurtma asosida amalga oshiriladigan chizmalarga sarflanadi”. [7] “Tegishli subpudratchilarni tanlash va ular bilan munosabatlarni boshqarish loyihani bajarilishida hal qiluvchi rolni o‘ynaydi, biroq hayratlanarlisi shundaki bu masalaga faqat keyingi yillardagina e’tibor qaratila boshlandi”. [8] “Ilmiy tadqiqot ishlarida qurilish sohasi barqaror rivojlanishi uchun faqat mijozlar va asosiy pudratchilar o‘rtasidagi munosabatlarni yaxshilash emas, balki subpudratchilar va yetkazib beruvchilar o‘rtasida zanjir bo‘ylab ishlashni yo‘lga qo‘yish lozimligi ta’kidlanadi”. [9] “Biroq hozirgi davrgacha sheriklik tushunchasi faqat mijoz-pudratchi aloqalari bilan cheklanganligi sababli, subpudratchi firmalarning loyiha samaradorligini oshirishga qo‘shgan hissasi e’tibordan chetda qolib kelmoqda”. [10]

“Ko‘plab xorijiy qurilish korxonalari konstruktiv jarayonlar samaradorligini oshirishga harakat qilgani holda raqobat strategiyasini aniqlash orqali korxona tuzilmasini qayta tashkil qilish masalasiga e’tibor qaratishgan”. [11] Bu kabi korxonalar tomonidan qabul qilingan strategiyalardan biri bu subpudratchilik bo‘lib, bu orqali qurilish jarayonini davomiyligini qisqartirgan holda ma’lum bir qismini kamaytirish mumkin, bunda ishning katta qismi uchunchi shaxslarga beriladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Maqolada qurilish materiallarini ishlab chiqarish korxonalarining boshqarish tizimini takomillashtirishning qiyosiy solishtirish, statistik ma’lumotlarni o‘rganish va iqtisodiy jihatdan taqqoslash va tahlil qilish, mantiqiy fikrlash, ilmiy abstraksiyalash, analiz va sintez, induksiya va deduksiya usullaridan keng foydalanilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Hozirgi kunda O‘zbekiston Respublikasi hududida qurilish materiallarini ishlab chiqarish sanoati tarkibiga 2020-yil yakunlariga ko‘ra 12,5 mingdan ortiq korxona faoliyat yuritgan bo‘lsa, 2022-yilda bunday korxonalar soni deyarli 13,0 mingga yaqinlashib, ularda yuz mingga yaqin kishi mehnat faoliyatini olib boradi. [12] Bu korxonalar ichidan 57 tasi qurilish sohasi uchun eng asosiy material – sement va portlandsement klinkerini ishlab chiqarish bilan shug‘ullanib, ularning respublikamiz hududi bo‘ylab joylashuvi 1-jadvalda keltirilgan.

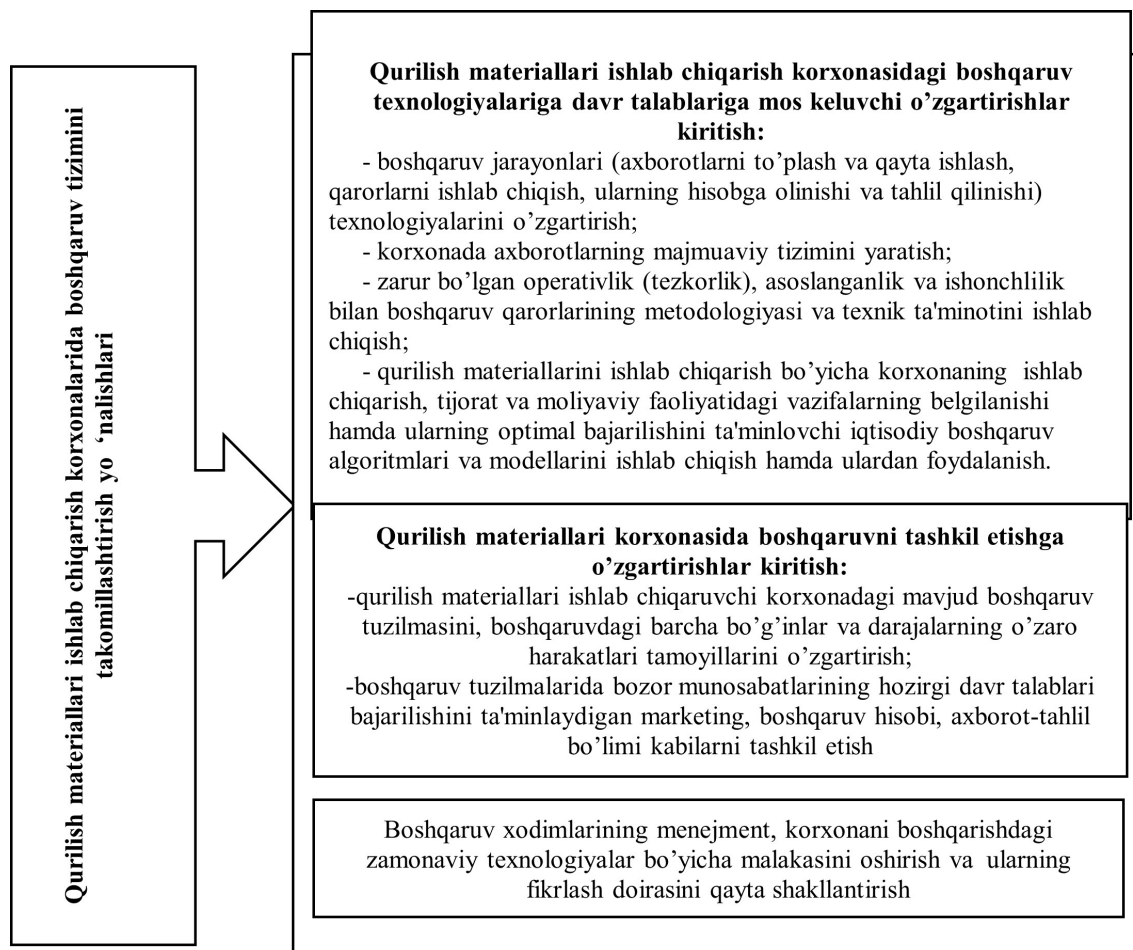
1-jadval: Hududlar bo‘yicha sement ishlab chiqarish bilan shug‘ullanuvchi korxonalar soni [13]

№	Mahsulot nomi	Hudud	Korxonalar soni	Hudud	Korxonalar soni
1	Sement klinkeri	Toshkent viloyati	3	Navoiy viloyati	1
		Farg‘ona viloyati	3	Jizzax viloyati	2
2	Portlandsement	Toshkent viloyati	4	Samarqand viloyati	3
		Farg‘ona viloyati	12	Qashqadaryo viloyati	1
		Navoiy viloyati	2	Namangan viloyati	2
		Andijon viloyati	3	Jizzax viloyati	2
		Surxondaryo viloyati	2	Buxoro viloyati	1
		Qoraqalpog‘iston Respublikasi	2	Farg‘ona viloyati	1

3	Tuproqli sement, shlakli sement va xuddi shu tipdagi gidravlik sement	Andijon viloyati	2	Sirdaryo viloyati	3
		Samarqand viloyati	2	Qashqadaryo viloyati	1
		Namangan viloyati	2	Toshkent shahri	1
		Jizzax viloyati	1		

Mamlakatimizda qurilish materiallarini ishlab chiqarish sohasidagi ko'pchilik korxonalar ma'suliyati cheklangan jamiyat (MChJ)lar shaklidagi xususiy sektorga tegshli korxonalar bo'lib bunda ularning moliyaviy va texnik-texnologik imkoniyatlari yirik korxonalarnikiga nisbatan past bo'lgani uchun ulardagi ishlab chiqarish quvvatlari hamda texnik jihozlanish (qurilmalar va texnologiyalar) darajasi hozirgi davr talab-ehtiyojlariga javob bermasligini ta'kidlab o'tish lozim.

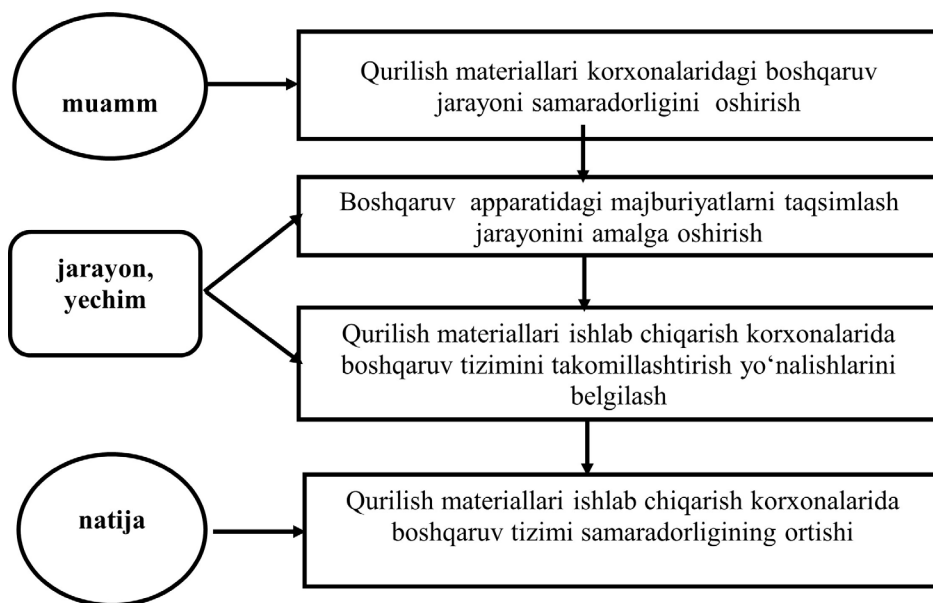

1-rasm: Qurilish materiallari ishlab chiqarish korxonalarida boshqaruv tizimini takomillashtirish yo'nalishlari

Qurilish materiallari ishlab chiqarish korxonalarida boshqaruv mexanizmini takomillashtirish samaradorligini oshirish bo'yicha quyidagi algoritmdan foydalanishni tavsiya qiladi. Bu algoritmda hozirgi kunda qurilish materiallari ishlab chiqarish korxonalaridagi boshqaruv mexanizmi faoliyatini amalga oshirish borasida o'tkir bo'lib turgan muammolarni aniqlash, ularni hal etish echimlarini topish va bu jarayonni amalga oshirish orqali boshqaruv samaradorligini oshirishda erishiladigan natijalarni qamrab oladi (2-rasm).

Qurilish materiallari ishlab chiqarish korxonalarida murakkabroq bo'lgan strategik vazifalarni (qurilish materiallari sohasida yangi ishlab chiqarish quvvatlarini ishga tushirish; qurilish materiallarini ishlab chiqarishning texnik va texnologik jihatdan modernizatsiyalanishi; ishlab chiqarilayotgan qurilish materiallari nomenklaturasini kengaytirish va shu kabilarni) hal qilishda qarorlarni ishlab chiqish va qabul qilishning kollegial (jamoaviy) shaklidan ham foydalanish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz.

Mamlakatimizdagi qurilish materiallari ishlab chiqaruvchi korxonalarda yuqorida ko'rsatib o'tilgan tamoyillar va o'zgarishlarning joriy etilishi qurilish materiallarini ishlab chiqarish sohasidagi korxonalarning boshqaruv samaradorligini hamda ularning ichki va tashqi qurilish materiallari bozorlaridagi raqobatbardoshligini ortishiga katta yordam beradi.

2-rasm: Qurilish materiallari ishlab chiqarish korxonalarida boshqaruv mexanizmini takomillashtirish mexanizmi samaradorligini oshirish algoritmi

Qurilish materiallari sanoati korxonalarda tashkiliy-iqtisodiy mexanizmni vazifalari qo'yi ko'rsatilanlardan iborat:

- elementlarini integrasiyasini ta'minlash tashkiliy tuzilmalarda va korxona raqobatbardoshligini ko'tarish;
- samarali ishlab chiqarishni tashkil etish maqsadida o'z-o'zini boshqarish va elementlar o'rtasidagi o'zaro aloqani ta'minlash;
- innovasion tavakkalchilik asosida ishlab chiqarish omillarini doimiy kombinasiyasini yaratish uchun barqaror turtki berish;
- korxona ichki va tashqi muhitini barqarorligini oshirish, shuningdek, korxonalar liberalligi va samarali rivojlanishini ta'minlash xisoblanadi.

Korxona rivojlanishining tashkiliy-iqtisodiy mexanizmi bir qancha guruhlar munosabatlarini o'z ichiga olgan murakkab integral tizimdan iborat. Uning asosiy funksiyasi tadbirkorlik qobiliyatini ruyobga chiqarish va boshqaruv bug'inlarining o'zaro ta'sirini muvofiklashtirishdan iborat. Demak, boshqaruv samaradorligini oshirishda boshqaruv bo'g'inlari o'rtasidagi aloqalarni muvofiqashtirish, innovasion usullar asosida ishlab chiqarish jarayonlarini raqobatbardoshligiga erishish zarur.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Qurilish materiallari ishlab chiqaruvchi korxonada ishlab chiqarishning iqtisodiy samaradorligi va ishlab chiqarilayotgan har bir mahsulot nomenklaturasiga bo'yicha sotishning holatini nazorat qilish davriyligi bozor shart-sharoitlarining barqarorlik darajasiga bog'liq bo'ladi. Bozor barqaror bo'lgan sharoitlarda bunday ma'lumotlar har chorakda bir marta kelib tushishi mumkin. Bozor barqaror bo'lmagan vaziyatlarda esa iqtisodiy nazoratga talab keskin ortib ketishi mumkin va bunday holatlarda korxona rahbariyati bozorga, ishlab chiqarishga va sotishga doir axborotlarni iloji boricha har oy yoki hafta oralig'ida olib turishga ehtiyoj sezadi.

Qurilish materiallari ishlab chiqarish korxonasining faoliyatiga doir kerakli qarorlarni qabul qilish uchun korxona rahbariyatiga ma'lumotlarni taqdim etish davriyligi nafaqat bozor shart-sharoitlariga, balki korxonaning ko'lamiga va ishlab chiqarilayotgan qurilish materiallari nomenklaturasiga, korxonada va uning tashqi muhitida zarur axborotlarni izlab topish hamda ularni qayta ishlashga ham bog'liq bo'ladi.

Qurilish materiallarini ishlab chiqarish korxonasining ishlab chiqarish va tijorat faoliyatidagi vazifalar mazkur korxona uchun uni iqtisodiy boshqarishning, xo'jalik faoliyatini diagnostikalash va rivojlanishdagi rational yo'nalishlarni asoslash uchun amaliy metodlarni ishlab chiqish uchun asos bo'lib hisoblanadi.

Qurilish materiallari ishlab chiqarish korxonalarida boshqaruv tizimini takomillashtirish quyidagilarni talab qiladi:

Qurilish materiallari ishlab chiqarish korxonasidagi boshqaruv texnologiyalariga davr talablariga mos keluvchi o'zgartirishlar kiritish – bu quyidagilarni ko'zda tutadi:

- boshqaruv jarayonlari (axborotlarni to'plash va qayta ishlash, qarorlarni ishlab chiqish, ularning hisobga olinishi va tahlil qilinishi) texnologiyalarini o'zgartirish;

- korxonada axborotlarning majmuaviy tizimini yaratish;
- zarur bo'lgan operativlik (tezkorlik), asoslanganlik va ishonchlik bilan boshqaruv qarorlarining metodologiyasi va texnik ta'minotini ishlab chiqish;
- qurilish materiallarini ishlab chiqarish bo'yicha korxonaning ishlab chiqarish, tijorat va moliyaviy faoliyatidagi vazifalarning belgilanishi hamda ularning optimal bajarilishini ta'minlovchi iqtisodiy boshqaruv algoritmlari va modellarini ishlab chiqish hamda ulardan foydalanish.

Qurilish materiallari korxonasida boshqaruvni tashkil etishga o'zgartirishlar kiritish – ular quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- qurilish materiallari ishlab chiqaruvchi korxonadagi mavjud boshqaruv tuzilmasini, boshqaruvdagi barcha bo'g'inlar va darajalarning o'zaro harakatlari tamoyillarini o'zgartirish (boshqaruvdagi funktsiya va vazifalarni qayta ko'rib chiqish);
- boshqaruv jarayonlarini mustaqil bosqichlarga ajratish asosida va iqtisodiy boshqaruv texnologiyasi bilan mos holda boshqaruv apparati xodimlarining mehnatini qayta tashkil etishni amalga oshirish);
- boshqaruv tuzilmalarida bozor munosabatlarining hozirgi davr talablari bajarilishini ta'minlaydigan marketing, boshqaruv hisobi, axborot-tahlil bo'limi (yoki markazi) kabilarni tashkil etish.

Boshqaruv personalining menejment, korxonani boshqarishdagi zamonaviy texnologiyalar bo'yicha malakasini oshirish va ularning fikrlash doirasini qayta shakllantirish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ткач В. Р., Федорин В. Ю., Назаренко С. В. Организация и планирование камнеобрабатывающего производства. – М.: Издательский дом “Руда и металлы”. 2003.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023 yil 11 sentabrdagi “O'zbekiston-2030 Strategiyasi to'g'risida”gi PF-158-sonli Farmoni.. <https://lex.uz/docs/-6600413?ONDATE=12.09.2023%2000>
3. В.А.Жуков Методы управления результативностью рынка строительных материалов на уровне региона. Дисс. кан.эко.наук. Волгоград-2005 г.
4. И.С.Рафаэль “Управление ассортиментным предложением предприятия на основе маркетингового подхода” Автореферат кан.экон.наук Оренбург-2010 10-с.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Qurilish sohasini davlat tomonidan tartibga solishni takomillashtirish qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida” gi PF-5577- sonli Farmoni. 2018 yil, 14 noyabr. www.lex.uz.
6. Казарновский А.С. Логистизация потоковых процессов в сфере капитального строительства. Автореферат диссертации на соискание учёной степени кандидата экономических наук. – Самара: 2004. – стр. 24.
7. Hinze, J. and Tracey, A. (1994), “The contractor-subcontractor relationship: the subcontractor's view” Journal of Construction Engineering and Management, Vol. 120, No. 2, pp. 274-287.
8. Dainty, A.R.J.; Briscoe, G.H. and Millett, S.J. (2001), “New perspectives on construction supply chain integration”, Supply Chain Management, Vol. 6, No. 4, pp. 163-173.
9. Briscoe, G. and Dainty, A. (2005), “Construction supply chain integration: an elusive goal?”, Supply Chain Management: An International Journal, Vol. 10, No. 4, pp. 319-326.
10. Dainty, A.R.J.; Briscoe, G.H. and Millett, S.J. (2001), “New perspectives on construction supply chain integration”, Supply Chain Management, Vol. 6, No. 4, pp. 163-173.
11. Souza, F P and Formoso, C T (1993). Levantamento de Estratégias de Produção e Aspectos de Modernização em Empresas de Construção de Edificações. Porto Alegre, 8-9 junho 1993, Anais.
12. https://uza.uz/uz/posts_262831.
13. O'zsanoatqurilish materiallari uyushmasi ma'lumotlari.
14. Saidov M.S., Hasanov A.A. Institutional Characteristics of the Regulation of Natural Monopoly Fields // International Journal of Business Diplomacy and Economy. Volume 2| No 3| March-2023. <https://inter-publishing.com/index.php/ijbde/article/view/1333/1141>
15. Saidov M.S. Challenges and solutions of formation of competitive environment in regulation of natural monopolies // International Journal of Advanced Research in IT and Engineering. Vol. 10 | No. 11 | Nov 2021. <https://garph.co.uk/IJARIE/Nov2021/G-6.pdf>
16. Saidov M.S. Renewable Energy Sources and Ways of their Implementation in the Republic of Uzbekistan // International journal on economics, finance and sustainable development. Vol. 5 No. 1 | January 2023. <https://journals.researchparks.org/index.php/IJEFS/article/view/3879/3668>
17. Saidov M.S. Ways to ensure energy security IN Uzbekistan // Middle European Scientific Bulletin, Volume 21 Feb 2022. <https://cejsr.academicjournal.io/index.php/journal/article/view/1062/977>

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 5

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelmasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnalning ilmiyligi:

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.